

Chránené územia, geoparky a geoturizmus

V nedávnej televíznej asi dvojhodinovej diskusii (ne)zainterosovane vyjadrovali svoje stanoviská k ochrane prírody a krajiny asi experti na niečo iné, pričom v rôznych pádoch demagogicky skloňovali odniekiaľ prevzaté percento celkovej rozlohy chránených území z výmery Slovenskej republiky. Najnižšia cifra sa pohybovala okolo 23,3 %, najvyššia s prirátaním aj rozlohy ochranných pásiem národných parkov a možno výmery 10 chránených vodohos-

Svetový Novohradský geopark – Šomoška

podárskych oblastí, pamiatkových rezervácií a vojenských výcvikových priestorov skoro až polovicu Slovenska (prítom pozabudli, že podľa zákona o ochrane prírody a krajiny je diferencovaná v piatich stupňoch ochrany chránených 100 % územia našej republiky). **Odlíšnosť, typizácia, kategorizácia, odstupňovanie podmienok ochrany a hodnotová diferenciacia predmetov ochrany** ich v podstate nezaujímala, resp. nemali o tom ani tušenia. A tak zmiešali rozlohu vodnej nádrže Šírava s Ďumbierom, mesto Banská Štiavnica a intravilány ďalších asi 20 obcí v CHKO Štiavnické vrchy so štími a morénami Vysokých Tatier, 8 obcí v CHKO Biele Karpaty a ďalšie obce napríklad v CHKO Kysuce, CHKO Cerová vrchovina, či v NP Slovenský kras, s Karpatskými bukovými pralesmi a Zádielskou tiesňavou; arboréta v Kysihýbli a Mlyňanoch s roklinami v NP Slovenský raj, Dubnícke opálové bane s Botanickou záhradou v Banskej Štiavnici a v Košiciach, americké hikórie v Malej obore na Teplom vrchu a Vejmutovkový porast v Kremnici s prielomom Dunajca a národnou kultúrnou pamiatkou Červený Kláštor, časť vodných tokov Dunaj, Latorica a Hnilec s kúpeľami Korytnica a Sklené Teplice, Oravskú priehradu a priehradu Buková v Malých Karpatoch s liečebňou Vyšné Hágy, kosodrevinu s tatranskými plesami, pieskovňu Sandberg na západe s drevenými kostolíkmi na východe. V podstate to vyzeralo, ako keď mačička a psiček v poviedke Karla Čapka pripravovali tortu. Do tejto zmesi zrejme nevedomky pridali aj vihorlatské Morské oko a Duklianske bojisko, hrady Slanec, Filákov, Šomoška, Šariš, Devín, Turňa, Muráň, Čachtice a Pajštún, hradisko Molpír a Smolenický zámok, časť Slňavy, všetky jaskyne (vyše 4 500) a vodopády, nálezisko netopierov a posledné hniezdisko dropa, ležovisko kamzika a brloh medveďa. Nechýbala ani „mať stará ohromných stínov“ – Polana, ani najvyšší Gerlach, majestátny Rozsutec, pupkatý Choč, tajomné Sitno a naklonený Kriváň, biotop endemického lykovca kríčkovitého (*Daphne arbuscula*), ktorý nerastie nikde inde na svete okrem brál NP Muránska planina. Pridali niekoľko zvyškov močiarov, piesočných dún a brál, ako aj zaplavovaný Veľkolélsky ostrov v CHKO Dunajské luhy, kde dnes po každoročnom otečení povodňových vôd

spolu v symbióze s ochranárskym združením hospodária poľnohospodári, lesníci a vodohospodári pod dohľadom vedeckej obce a za podpory EÚ a MŽP SR. Po rokoch sa na ňom znova pasú kravy, aby sa tu zachovali a obnovili jeho prírodovedecké a krajinárske hodnoty a vytvorili podmienky pre rozvoj tohto regiónu, vrátane podpory ekonomiky, turizmu, environmentálnej výchovy, ochrany vtáctva i medzinárodnej prestíže Slovenska. Kde ostali potenciálne chránené územia nevedno, napríklad z iniciatívy obcí, okresných orgánov a Banskobystrickej VÚC vyprojektovaná a presadzovaná CHKO Krupinská planina? Ak sa neuviedla rozdielnosť predmetu a hodnôt, prečo sa nespomenula **diferencovaná ochrana** už podľa nariadenia vlády o Národnom parku Nízke Tatry a vyhlášky ministerstva kultúry o CHKO Horná Orava z osemdesiatych rokov? Prečo sa nediskutuje o súhrnnej výmere logistických a iných veľkoplošných centier na našich najúrodnejších pôdach (od černoze po hnedozeme) na nížinách a v kotlinách, ktoré určite raz budeme potrebovať? Malo by to logiku i zmysel pre budúcnosť. Akú plochu zaberajú skládky odpadu, tzv. hnedé plochy, opustené a zanedbané poľnohospodárske pozemky, svahy očakávajúce zalesnenie aj v rámci protipovodňovej ochrany a porasty amerických, japonských či kaukazských invázných rastlín? Napadlo by niekoho z dopravákov zratúvať dĺžku dopravných sietí? Všetko dokopy – diaľnice s lanovkami, železnice s ropovodmi, plavebné dráhy lodí s cestami tretej triedy (vrátane tzv. tankodromu pri Tomášovciach v okrese Lučenec a podmytej cesty Slobody v Tatrách), štartovacie dráhy lietadiel s lesnými cestami, električkové koľaje s náučnými chodníkmi a s návštevníckymi trasami

v jaskyniach, výťahy v domoch s koľajovou dopravou v baniach? Áno, majú jeden spoločný ukazovateľ – dĺžku z bodu A do bodu B, vyjadrenú v metroch alebo v kilometroch, ale načo by komu bola taká hlúposť? Čo by sa dokázalo odvodiť alebo vyrátať z takejto premisy? O čom rozhodnúť? O cene ďalších diaľnic alebo vybudovaní širokorozchodnej do Bratislavy? O znížení počtu križiek pri cestách? Určite nie. Jednoznačne o ničom. Obdobne zosumarizovanie podzemných priestorov (jaskýň, tunelov, pivníc, katakomb, kanalizácií, bunkrov...), vyjadrených ich objemom, by každého prinajmenšom udivilo a mohlo viesť asi len k predstave prípravy na jadrovú vojnu. Keď by niekto začal zratúvať v litroch množstvo vypitých nápojov (piva, čaju, vína, džúsu, slivovice, minerály, fernetu...), asi by ho pokladali za blázna. To, že v chránených územiach dokonca môžu existovať geoparky, zahrnuté do **Koncepcie rozvoja geoparkov** (schválenej uznesením vlády SR z 15. októbra 2008 č. 740) s podporou ich budovania a prevádzky v prospech ochrany ich hodnôt a rozvoja geoturizmu, nikomu z diskutujúcich ani nenapadlo. Pokračujúca diskusia na základe úplne chybných premis už po hodine pripadala ako „žrádlo pre Čapkovho zlého psa“ alebo

ako hatlanina pri výstavbe Babylonskej veže, prípadne ako dišputa o tom, koľko anjelov sa zmestí na hrot ihly. Našťastie, pre rozumnejší variant vyplňania času stačí ukončiť takúto navonok možno zaujímavú, no v podstate úplne nezmyselnú rozpravu vypnutím televízora a prejsť ku knihám alebo k internetu. Napríklad vyhľadať (cez Google) v uvedenej súvislosti niekoľko hesiel o geoparkoch, ktoré môžu prispieť aj k rozvoju zaostalejších regiónov. Pri zadaní základného pojmu „geopark“ sa ukáže úctyhodných 608 tis. stránok a s tým súvisiacim anglickým slovom „geotourism“ 1,38 mil. stránok (slovensky „geoturizmus“ 5 360), čo poukazuje na značný záujem o tento druh cestovného ruchu najmä v zahraničí (bez vyhľadania tohto pojmu v nemčine, francúzštine, španielčine, ruštine či čínštine, ktorú treba brať do úvahy, keďže Čína má dnes už najviac geoparkov – viac ako 20; po nej Veľká Británia, Nemecko, Taliansko a Španielsko). Po prechode na podsystemy sa pod pojmom „geoparks network“ (sieť geoparkov) objaví 41 tis. položiek, „UNESCO geoparks“ 79 tis. a „European geoparks“ 58 tis. hesiel (**Global Geoparks Network** = GGN 40 tis. a **European Geoparks Network** = EGN 10 tis. citácií). Prvé tri slovenské geoparky sa prezentujú nasledovne: 1. **Novohradský geopark** – 9 240 (geopark Novohrad – Nógrád len 5 110), 2. **Banskoštiavnický geopark** – 1 550 (Geopark Banská Štiavnica len 1 240), 3. **Banskobystrický geopark** – 739.

Na naše pomery málo alebo veľa? Pred rokom možno relatívne dosť, no v súčasnosti, po prijatí Novohradského geoparku 26. marca 2010 vo francúzskom Luberone do Európskej siete geoparkov a 12. apríla 2010 pod záštitou UNESCO a panovníckej rodiny do Svetovej/Globálnej siete geoparkov v malajskom Langkawi, určite nedostatočne (vzhľadom k množstvu stránok „geotourism“ ani nehororiac). (Ne)paradoxne potenciálny **Dubnícky geopark** (ako Dubnícke opálové bane v Slánskych vrchoch) zahrnutý do vládnej koncepcie sa uvádza až na 12 tis. stránkach. Vládna koncepcia geoparkov v SR uviedla aj ďalšie potenciálne geoparky, pričom niektoré z nich už majú vybudovanú aj základnú infraštruktúru environmentálnej osvetly a geoturizmu a niektoré geologické lokality v nich prinášajú aj značné miliónové príjmy. Okrem uvedených štyroch sa medzi tieto radí ešte:

Centrum Novohradského geoparku – Filákov

• **Sandbergsko-pajštúnsky geopark** v CHKO Malé Karpaty, o zriadenie ktorého doteraz Devín, Devínska Nová Ves, Dúbravka, Lamač, Marianka, Stupava a Borinka, prípadne Bratislavská VÚC, neprejavili záujem, i keď na jeho území, okrem geotopov a paleontologických nálezísk, existuje aj viaceré náučných chodníkov, sprístupnených náučných lokalít a národných kultúrnych pamiatok;

• **Súľovsko-manínsky geopark** v CHKO Strážovské vrchy, ktorý netreba bližšie predstavovať, taktiež už s dvomi náučnými chodníkmi, neďalekým Považským hradom, kaštieľom v Orľovom a z opačnej strany s Rajeckými Teplicami a Lietavou;

• **Spišský geopark** v NP Slovenský raj v okolí s koncentraciou národných kultúrnych pamiatok a Dreveníkom, ktorý by sám o sebe mohol tvoriť menší geopark;

• **Silický geopark** v západnej časti NP Slovenský kras od náučného chodníka Domické škrapy po Krásnohorskú jaskyňu s najvyšším stalagmitom na svete, so sprístupneným jaskynným systémom Domica-Baradla, Gombaseckou jaskyňou, Silickou ľadnicou, ale aj Banickým múzeom v Rožňave;

• **Jasovský geopark** vo východnej časti NP Slovenský kras so Zádielskou tiesňavou s náučným chodníkom, Hájskou tiesňavou, Turnianskym hradným vrchom, Jasovskou skalou a najmä sprístupnenou Jasovskou jaskyňou neďaleko areálu Jasovského kláštora a Medzeva, ba až kúpeľov Štós;

• **Zemplínsky geopark** južne od Trebišova s horninovými komplexami od paleozoika po kvartér, poznačenými banskou činnosťou a obohatenými kultúrnymi pamiatkami a tradíciami pestovateľov tokajského vína, ktorí zatiaľ s príslušnými samosprávnymi orgánmi túto možnosť prezentácie regiónu nevyužili.

Vláda Slovenskej republiky týchto sedem geoparkov (podrobnejšie v *Enviromagazíne* č. 6/2008) zaradila do kategórie **C - geoparky navrhované na riešenie**. Od prijatia koncepcie v roku 2008 si ich však dokopy nikto ani nevšimol, i keď práve v nich sa mohla preukázať súčinnosť štátnej ochrany prírody, podnikateľských subjektov, vedeckej obce a samospráv. Nemožno pritom vylúčiť možnosti budovania geoparkov aj na iných lokalitách (napríklad v Pieninskom národnom parku, v Demänovskom krase, v Malých Karpatoch v okolí jaskyne Driny, Červeného Kameňa a Smolenického zámku v správe SAV, v oblasti Bojníc, Prievidze a Handlovej, kde stavajú banícke múzeum, v zlatonosných Kremnických vrchoch s centrom v Kremnici, v Slovenskom rudohorí počnúc Smolníkom... Škoda, že v **Správe o súčasnom stave turizmu a informácii o príprave zákona o turizme**, ktorú vláda prerokovala 25. novembra 2009, nebola ani zmienka o geoparkoch. Spomenulo sa v nej 180 lyžiarskych stredísk, z toho len 5 vhodných pre zahraničných záujemcov, nevyužitý potenciál kultúrnych pamiatok, existencia niektorých lokálnych akvaparkov a golfových ihrísk pre elitu. Nik si nevšimol, že vyšla **Európska kniha geoparkov** (176 strán za 35 euro) bez Slovenska. Na 2. svetovej konferencii geoturizmu 17. - 20. apríla 2010 na Borneu v Malajsku sa nikto zo Slovenska nezúčastnil. Možno to bolo ďaleko alebo sme o nej nevedeli, no napríklad Maďari na nej nechýbali. Zrejme nebudú chýbať ani na 9. konferencii európskych geoparkov na gréckom ostrove Lesbos 1. - 5. októbra 2010 a na 5. svetovej konferencii o geoparkoch v roku 2012 v Japonsku. Existujú ľudia i štáty, ktoré dokážu „predať záružlie za cenu najkrajších ruží“. My tie skutočné ruže máme pred nosom, no možno si ich necháme prelo-

vať nálepkami Irish Pub, Billy Boy, Kleopatra, Lola Montez, Pizza Italiano, Amazonas, Shanghai, Love story, Thailand, Oasis s palmou pod Tatrami, indiánskym totemom pri vstupe do Turčianskej kotliny na Vrútkach a podobnými cudzokrajnými atrakciami. Podľa **Novej stratégie cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013**, schválenej uznesením vlády SR z 9. mája 2007 č. 417, chceme byť svetoví. Ak však nevyužijeme potenciál nášho kultúrneho a prírodného dedičstva, budeme sa venovať prízemným až stokovým (pseudo)hodnotám, svetovosť prezentovať opičením sa po tom, čo možno obdivuje svet inde (napríklad v obrovskom arabskom svete je Oasis v každej druhej dedine), prekrývať cudzou značkou (?) vlastné „rodinné striebro“, ďaleko nežádeme. Obavy zo straty hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva, kultúrnej a prírodnej diverzity

a identity sa už dnes javia reálne. Nemusi ísť o výsledok globalizácie, na ktorý sa často vyhovárame, ale o „stratu vlastnej tváre“, jej zovšednenie a zošedivenie so stratou prívlastkov „originálne, unikátne, jedinečné, atraktívne, neopakovateľné, pútavé a najmä hodnotné“. Naše slovenské. Zákon o turizme, ak neupraví, resp. neeliminuje tieto neduhy a nedorieši podporu rozvoja rôznych netradičných perspektívnych foriem turizmu (agroturizmus, geoturizmus, ekoturizmus, akvaturizmus, etnoturizmus, kultúrny turizmus, náboženský/

Novohradský geopark - Ipolytarnóc

mariánsky turizmus, zdravotný turizmus...) s využitím aj rôznych miestnych dopravných prostriedkov (bicykle, kone, člny...), ostane len ďalším formálnym právnym predpisom bez očakávaného účinku.

Novohradský geopark sa ako prvý na Slovensku a v Strednej Európe stal súčasťou Európskej siete geoparkov (36) a Svetovej siete geoparkov (57), do ktorej čaká na svoj vstup - úspešnú nomináciu ďalších 67 potenciálnych geoparkov (možno márne). Snaha zastupiteľstva a zanietencov mesta Filákov a okolitých obcí, najmä z mikroregiónu Obručňa, v spolupráci s environmentálnymi organizáciami (ŠOP SR - Správou CHKO Cerová vrchovina v Rimavskej Sobote a SAŽP - Centra vidieckeho životného prostredia v Banskej Bystrici) viedla k dosiahnutiu cieľa, o ktorom ešte pred piatimi - šiestimi rokmi nikto ani nesníval. Na počiatku bolo slovo - prvá prezentácia ideového zámeru na Jozefa 19. marca 2003, po ktorej nasledovalo vypracovanie prvej mapy Novohradského geoparku pracoviskom SAŽP v

Rimavskej Sobote (podrobnejšie *Enviromagazín* č. 5/2006 a č. 6/2008). Manažovanie geoparku si však vyžiada nemalé úsilie i počiatočné investície. Kým za hranicami maďarská vláda a Európska únia podporili vybudovanie moderného veľkolepého areálu paleontologickej lokality Ipolytarnóc (dokonca s prezentáciou 3D a 4D len na 1. mája s návštevnosťou asi 7 000 ľudí), na realizáciu projektu iba jednoduchého sprístupnenia obdobnej lokality Bujár (hneď na protiláhlej slovenskej strane kopca) sa už niekoľko rokov nenašla ani koruna, resp. ani euro (pritom ich možno jednoducho prepojiť). Neďaleký termálny vrt v Rapovciach tiež čaká na svoju príležitosť. Kým Bebekova bašta na Filákovskom hrade zásluhou nového Hradného múzea konečne ožila, bašty na hrade Šomoška zatiaľ slúžia len ako rozhladne. Unikátna archeologická lokalita s 1 334 žiarovými hrobmi pri Radzovciach, ktorú preskúmal, na čele s prof. Václavom Furmánkom, vedecký tím z Archeologického ústavu SAV v Nitre, napriek existencii projektu, už niekoľko rokov zarastá, takže sa skoro nedá identifikovať v teréne. Šiatorošský občasný vodopád neďaleko hlavnej cesty do Maďarska zarástol tak, že ho treba znova objavovať. Taktiež jedna z najvýznamnejších slovenských paleontologických lokalít - Kostná dolina. Málokto si uvedomuje, že za Veľkými Dravcami smerom na Husinú a Kurinec, ale najmä pri železničnej stanici Hajnáčka, sa nachádza najnižší bod rozvodnice medzi Dunajom a Tisou na Slovensku (v nadmorskej výške ledva 235 m). Odtiaľto od nepamäti tečú vody na dve strany, ktoré v historickom vývoji neraz tvorili aj hranicu západných a východných vplyvov. Centrum Novohradského geoparku vo Filákovke sa snaží v maximálnej miere o budovanie geoparku a jeho osvetu, no chýbajú brány - vstupy do neho, kde by návštevníci mohli získať informácie - zo

západného ľahu v Kalonde - Rapovciach, zo severného košického ľahu vo Veľkých Dravciach, z južného maďarského ľahu v Šiatorskej Bukovinke. Stacionáre s odstavnými áutami a občerstvením by okrem nich mali byť aspoň v Mučine, Lipovanoch, Obručnej, Radzovciach, Starej Bašte, Hajnáčke, Šuriciach a Čakanovciach. Snahy nemožno uprieť ani Ratke. Ak niekto pochádza z týchto a okolitých sídiel, ktoré v podstate nikto nepozná a nikomu nič nevravia, mal by začať hovoriť: „Pochádzam z Novohradského geoparku“, resp. „Pochádzam z prvého

svetového geoparku na Slovensku.“ Na doplňujúcu otázku z akého, dopovedať: „No predsa z Novohradského geoparku.“ Každý v ňom by mal vystúpiť „z tieňa najmladších sopiek na Slovensku“ a uvedomiť si, že hodnoty geoparku môžu byť aj obchodným artiklom, potenciálom hospodárskeho a sociálneho rozvoja, prostriedkom i argumentom pre získanie finančných prostriedkov do regiónu, obcí a ich podnikavejších občanov. Máme úžasnú krajinu, no nenamýšľajme si, že aj my sme úžasní. Môžeme takými byť len vtedy, keď to budú o nás tvrdiť iní a odporučať všetkým ostatným, aby našu krajinu navštívili so slovami: „Slovensko je úžasná krajina a žijú v nej úžasne dobrí a múdri ľudia.“ Goldoni raz napísal: „Svet je nádherná kniha, ale nemá cenu pre toho, kto nevie čítať.“ Skúsme odstrániť takýto analfabetizmus najskôr vo svetových najhodnotnejších lokalitách. A keďže ide o Zem, mali by sme začať asi vo svetových geoparkoch.

RNDr. Jozef Klinda

Foto: autor